

De oudste Goederenbeschrijving van de Kerk van Opwijk

In het rijke parochiaal archief van Opwijk, zorgvuldig bewaard ter pastorie aldaar, berust een register uit de eerste helft van de 16de eeuw, in latere oorkonden dikwijls vermeld als het *Manuale Domini Georgii de Deckere*, en dat een nauwkeurige beschrijving bevat van de goederen, landerijen en renten, die toen het bezit uitmaakten van de kerk. Het werd blijkbaar samengesteld met de hulp van oudere oorkonden, die toen nog in het archief berustten, maar die, in de troebelen van het einde der eeuw, waarschijnlijk bij de brand van de kerk door de Malcontenten in 1580, reddeloos verloren zijn gegaan.

Aldus vinden we, in dit register, een opsomming van de goederen die, in 1310, in helftwinningpacht werden uitgegeven, zodat we dan precies weten wat, in 't begin van de 14de eeuw, het kerkelijk bezit was aan landeigendom. Wij kunnen dan verder, stap voor stap bijna, de aangroei van dit bezit in de 14de en 15de eeuw volgen, door de zeer talrijke schenkingen en stichtingen die toen ten voordele van de kerk gedaan werden. Telkens wordt daarbij vermeld wie de schenking deed en op welke gronden de stichtingen bezet werden. Op zijn geheel is het dus een merkwaardig document voor de geschiedenis van de ontwikkeling van het kerkelijk bezit in een landelijke parochie. Wij leren er uit dat dit vooral toenam in de loop van de 14de en de 15de eeuw. In latere tijden kwam er zo heel veel niet meer bij; integendeel ging er veel verloren door roof, onteigening of verkoop.

Van het primitieve dotatiegoed onzer kerken was er, zoals wel bekend is, in de 12de eeuw niet bijster veel meer overgebleven; en op de andere regelmatige inkomsten (tienden, offeranden) hadden de wereldlijke heren alom de hand gelegd. Wat daarvan op het aandringen van de pausen, in de 12de en de 13de eeuw, teruggegeven werd, kwam gewoonlijk niet meer in het rechtstreeks bezit van de kerken; de bisschoppen achtten het veiliger het in de handen te stellen van abdijen, kloosters, kapittels of andere gezaghebbende kerkelijke instellingen, met last dan de kerken en hun bedienaars te onderhouden.

Indien nu de meeste parochiale kerken, in de moderne tijden, weer over vrij belangrijke inkomsten beschikken, die ze grotendeels onafhankelijk maken van hun patroon, hun de middelen aan de hand doen om zelf het kerkgebouw met vaak kostbaar mobiliair te versieren, de kerkelijke diensten meer luister bij te zetten, de bedienaars een ruimer bestaan te verzekeren (allemaal dingen waar de patroon zich weinig om bekommerde, daar hij zich, zelfs voor de meest noodzakelijke dingen, steeds meer liet pramen), dan is dit hoofdzakelijk te danken aan het herstel van een eigen patrimonium; en dit

geschiedde, zoals we aan de hand van het hier gepubliceerde document kunnen uitmaken, dank zij de vrijgevigheid van de parochianen in de 14de en de 15de eeuw.

Wij staan hier natuurlijk niet voor een alleenstaand geval (*). Hetzelfde verschijnsel zal men wel overal, in mindere of meerdere mate volgens de plaatselijke sociaal-economische toestanden, kunnen waarnemen. Ik geloof niet dat we daarbij, in de eerste plaats, aan een betuiging van bijzondere godsdienstzin moeten denken : in de 17de en de 18de eeuw was het godsdienstig beleven bij de bevolking zeker intenser dan in de nogal losbandige (ook ten platten lande) 15de eeuw. Ik meen veeleer dat we te doen hebben met een bewust vertoon van welstand en trots bij de eigengeërfde boeren van die tijd. In de 12de en de 13de eeuw zijn het bijna uitsluitend de hoge adellijke heren die het als een plicht beschouwen, die behoorde bij hun stand, de kerkelijke instellingen — veelal ter redemptie van hun vaak zondig leven — « in articulo mortis » vrijgevig te bedenken; bovendien de bidplaatsen te versieren met hun graftomben en andere uitzonderlijke kunstvoorwerpen, waar hun wapens ter eeuwige memorie op prijken. Al vroeg, in de steden, doen de rijke kooplieden het hun na, en dikwijls nog schitterender omdat zij over meer geld beschikken. De vrijgevigheid van de boeren, in de 14de en de 15de eeuw, is daar een verdere, meer bescheiden navolging van. Maar daar hun stand talrijker is, levert het, per slot van rekening, minstens even veel op. Een sociaal-economisch verschijnsel dus, in verband met de ontvoogding en de welstand van de plattelandse bevolking in die tijden.

Het hier besproken handschrift telt 46 bladen papier, 29,5 X 21,5 cm., niet alle beschreven, alleen recto gefolieerd van 1 tot 45, samen gebonden, maar zonder kaft.

Wij publiceren het hier integraal, omdat het een zeer rijke bron is voor persoons- en plaatsnamen, belangrijk ook voor familiekunde. Om de verwijzingen te vergemakkelijken hebben we elk artikel van een volgnummer voorzien (van 1 tot 240). De inhoud is als volgt :

(*) Het zou daarom te wensen zijn dat men, in de geschiedenis van een parochie, een onderzoek wijdt aan de oorsprong van het parochiaal patrimonium, zoals wij het in de moderne tijden kennen, door een aandachtige détailstudie van de bewaarde archiefstukken. Ook de oorsprong van het bezit der plaatselijke H. Geest- of Armentafels ligt in dezelfde lijn. Dat de nodige documentatie veelal niet ontbreekt bewijst bijv. de recente uitgave, door Dr V. Verstegen, o.f.m., van het *Cijns- en Renteboek van 1503 van de Kerk van Lokeren* (Annalen Oudheidk. Kring Land van Waas, d. 56, 1ste afl., 1948). Het doel van de uitgever was hier, op de eerste plaats, onomastisch materiaal op te delven; een bijkomend onderzoek naar de identiteit van de begiftigers en stichters zou nodig zijn om de oorsprong en de ontwikkeling van het Lokerse kerkbezit in historisch perspectief te kunnen overschouwen.

F° 1 tot 17v (nrs 1-88): *Stichtingen* van kerkelijke diensten, meestal jaargetijden, uit de 15de eeuw.

F° 19 (nrs 89-91): *Gronden van erve*, denkelijk relict van het primitief dotatiegoed van de kerk. Nr 89 is een perceel waarvan de kerk de 5/8 en de pastoor de 3/8 toekomen (aanvankelijk 2/3 en 1/3). Nr 90 behoort bij een groter perceel waarvan de kapelanijen van O.-L.-Vrouw en Sint-Niklaas elk een ander derde bezitten. Nr 91 betreft de *St.-Pauwelstienden*, ongetwijfeld een tiendengebied van de verdwenen parochie Ingerbrugge, later Reinerbrugge of kortweg « van der Brugge », die St. Pauwel voor patroon had, vermits de primitieve parochietitel van Opwijk de H. Drievuldigheid was, en die, om 1300, ophield te bestaan. Feitelijk vormde deze villaparochie een enclave in de vicusparochie Opwijk. Zie over deze problemen onze *Geschiedenis van Opwijk* (1937), blz. 25, 38.

F° 19v-20r (nrs 92-100): *Kerkeland* dat in 1310 reeds eigendom was van de kerk, vermits uitdrukkelijk gezegd wordt dat het, in dit jaar, in helftwinningpacht uitgegeven werd. Hieronder moet ook oud dotatiegoed zijn, vermits kerk en pastoor de inkomsten van nrs 98-100 delen. De lijst werd blijkbaar opgemaakt op het originele document. De personen die de helftwinning aangingen behoren, voor zover wij uit andere oorkonden hebben kunnen uitmaken, tot het begin van de 14de eeuw. Bij elk artikel worden dan verder de pachters vermeld uit de tijd dat het register opgesteld werd.

F° 20v-21v (nrs 101-106): *Stichtingen* (van jaargetijden, zoals duidelijk blijkt uit nr 103) uit de eerste helft van de 15de eeuw. De panden in nrs 105 en 106 werden aan kerk en H. Geesttafel samen afgestaan.

F° 24r en v (nrs 107-111): *Smoutrenten*, stichtingen van renten, uit de 15de eeuw, om smout te kopen voor de lampen in de kerk, samen 4 gelten of 16 pinten.

F° 27r-30r (nrs 112-144): *Erfelijke renten* toebehorende aan de kerk, gecopieerd uit het rentenboek van 1515. Een zeer oude rente is waarschijnlijk nr 112, zijnde het jaargeld dat de O.-L.-Vrouwkerk van Dendermonde verschuldigd was aan de H. Drievuldigheidsparochie van Opwijk, als gevolg van het patronaat verkregen in 1108. De volgende rente (nr 113), betreffende het Gasthuis van Merchtem, zal ook wel uit de eerste jaren van het bestaan dezer instelling (begin 14de eeuw) dagtekenen. De andere staan zonder chronologische orde : negen ervan, nrs 114-116, 118, 126, 127, 130-132, zijn uit het begin van de 15de eeuw, de 22 overige uit de 14de eeuw, vooral uit de tweede helft van die eeuw. In elk artikel worden de vermoedelijke begiftigers genoemd en daarna de rentplichtigen van 1515.

F° 30r-32v (nrs 145-167): *Eigendom in pacht uitgegeven*. Nrs 145 en 146 betreffen de *Sint-Pieterskluis*, waarvan de andere gronden, op 't Kluisblok en 't Kapelleveld gelegen, aan

O.-L.-Vrouwkapelaniij en St. Nikolaaskapelaniij toebehoorden; mogelijk hebben wij hier ook te doen met de relicten van een oud villaparochietje (Heistergem) dat niet tot ontwikkeling geraakte. De oorsprong van de andere eigendommen is meestal niet uit te maken. De personen aan wie ze in pacht uitgegeven werden behoren, met uitzondering van nrs 160-167, tot de 14de eeuw; de andere tot het begin van de 15de eeuw. Nrs 151, 152, 153 en 161 komen voort van bezette jaargetijden, daar de pastoor recht heeft op een vierde van de opbrengst. Voor nr 153 wordt zulks uitdrukkelijk gezegd, het jaargetijde van heer Rogier van Leefdale en zijn vrouw. Nr 157 lijkt ook een stichting van jaargetijde te zijn, nl. van Pastoor Daneel Cluicke. Nr 157 betreft een riddertiende, behorende bij de heerlijkheid Ten Bossche, op een niet bekend tijdstip aan de kerk teruggeschonken.

F° 32v-34v (nrs 170-189): *Korenrenten*. Blijkens de namen van de begiftigers ontstonden al deze renten tussen 1375 en 1450, de meeste in 't begin van de 15de eeuw.

F° 35r-43r (nrs 190-220): *Penningrenten*. Op een paar na zijn dit stichtingen uit de 15de eeuw, vooral uit het midden van de eeuw. Eén behoort tot het begin van de 16de eeuw (nr 219).

F° 43r (nrs 221-225): *Verdoolde renten*. Dat zijn jaarrenten waarvan men wel de begiftigers kent (bijna alle uit het begin van de 15de e.) maar niet meer weet wie ze betalen moet.

F° 43v-45 (nrs 226-240): *Wijnrenten*, erfelijke schenkingen om wijn ten gerieve van de communicanten op de hoogdagen. Enkele schijnen in de 14de eeuw ontstaan te zijn (nrs 228, 229, 232, 234); de meeste in de eerste helft van de 15de eeuw.

De identificatie der genoemde personen geschiedde door middel van volgende documenten :

(D) de Domaniale Cijnsboeken van het Land van Dendermonde (RAB, Rekenkamer, nrs 45374 en 45382); het eerste, geschreven ca. 1470, gaat uit van oudere registers en vermeldt steeds wie de cijnszen betaalden in de 14de eeuw;

(B) de Baljuwsrekeningen van het Land van Dendermonde (RAB, Rekenkamer, Rolrekeningen nrs 1647-1670 uit de 14de eeuw, Registers nrs 14365 tot 14370, van de 15de e.);

(L) de Leenboeken en Aangiften van lenen, waaronder een van 1365 (Rekenkamer, nr 1059) en verder uit de 15de eeuw (Ib., nrs 1101, 1102, 4148-4359);

enkele andere oorkonden uit de 13de en de 14de eeuw, die ter plaatse vermeld worden.

De toponiemen werden, in de tekst, gecursiveerd. Zij zijn vrij talrijk en werden door ons ruim benuttigd in onze *Toponymie van Opwijk* (1930). Naar dit boek wordt dan ook vrij dikwijls, in de voetnota's, verwezen. Het volgnummer achter

Top. duidt aan waar ze in het boek te vinden zijn.

De namen der begiftigers werden in vetjes gedrukt; ook deze van de oudste personen aan wie een pand in helftwinning of cijnsacht uitgegeven werd. De interpunctie is van ons.

Voor het juiste identificeren van verschillende personen verwijzen wij dikwijls naar door ons gepubliceerde genealogieën in de reeks *Oude Brabantse Geslachten*, daarbij vermeldende het volgnummer waaronder men ze in de stamreeksen zal vinden (b. v. Gen. De Keyser, sub V2).

Het handschrift dat wij hier publiceren, en waarin wij de hand herkennen van de schepenclerk Mr Jan Lupaert, werd zeker samengesteld ten tijde van Pastoor JORIS DE DECKERE (...1515-+ 1543, zie Gesch. van Opwijk, blz. 92), en wel tussen 1515 en 1533. In dit jaar stierf Gijsbrecht Servaes, die desservitor geweest was van Opwijk en daarna pastoor van Assche. Het jaargetijde dat hij stichtte, alsmede de mis ter ere van O.-L.-Vrouw-Presentatie, staan nog niet vermeld in het handschrift.

Zoals reeds gezegd werkte de compiler met de originele documenten onder de ogen. Dit verklaart de spellingvarianten die vrij talrijk zijn. Nu eens copieerde de steller getrouw, dan weer gebruikte hij de spelling van zijn tijd. Doorgaans schrijft hij *Oppijck*, de normale grafie in de 14de en de 15de eeuw (thans nog in de plaatselijke uitspraak; maar elisie reeds van de *w* in 1297 *Opick*); maar af en toe schrijft hij ook *Oppewijck*, wanneer het om stichtingen gaat uit het laatste kwartaal van de 15de eeuw, toen die grafie voor correcter gehouden werd; wel het bewijs dat hij zijn originelen getrouw volgde. Andere varianten, zoals *side*, *zijde*, — *weest*, *west*, — *stick*, *stuck*, — *ynde*, *eynde*, — *die coutere*, *den couter*, enz., en verder varianten in de namen, zullen wel op dezelfde manier te verklaren zijn.

In een volgende bijdrage hopen wij de verdere ontwikkeling en de lotgevallen van dit kerkelijk patrimonium, in de volgende eeuwen, te behandelen.